

PÁLFFY GÉZA

A KIRÁLYI SZIGETVÁR INVENTÁRIUMAI 1547—1565

(Kiegészítések Tímár György Királyi Sziget című könyvéhez)

Az 1540-es években Sziget vára a kialakuló török hódoltsággal szemben elhelyezkedő magyar végvár vonal egyik legjelentősebb eleme volt. A Dél-Dunántúl legnagyobb és legerősebb váraként Somogy, Zala és Vas megyét, valamint a szomszédos Stájerországot védelmezte. Szerepét az országgyűlés is különös fontosságúnak ítélte. 1546-ban ugyanis kimondta, hogy a király gondoskodjék a korábbi bevételeitől a török által megfosztott Sziget váráról, majd 1547-ben Pápa és Kanizsa mellett a dunántúli főkapitány egyik lehetséges székhelyévé jelölte ki.¹ Mindezek miatt Szigetvár e korszakbeli történetének lehető legalaposabb megismerése s a vár ellátására, gazdálkodására, mindennapi életére vonatkozó források felkutatása alapvető feladat. Ezen célkitűzés egyik legjelentősebb, a magyar várkutatások sorában eddig egyedülálló vállalkozásnak tekinthető *Tímár György* 1989-ben megjelent forráskiadványa.²

A szerző rövid bevezető után a szigeti várkapitányok rendjében tárja az olvasó elé az 1546—1565 közötti időszak forrásait. Ezen iratok alapján szinte megelevenedik előttünk a vár évszázadokkal ezelőtti élete. Megismerhetjük belőlük a királyi erődítmény gazdálkodását, építkezéseit, felszerelését, jövedelmi viszonyait, de betekintést nyerhetünk a vár őrségének létszámába, nemzetiségi összetételébe, vagy akár a vitézli rend mindennapjaiba is. A kötetet a várkapitányok címerai, a helyi régészeti ásatásokról készült felvételek, valamint az eredeti, olykor nehezen olvasható s kalandos utakat bejárt dokumentumok faksimiléi teszik még színesebbé. A kiadvány külön értékének tekinthető a személy- és földrajzinév-mutató, valamint a rövid, idegen nyelvű összefoglalások és tartalomjegyzékek, melyek révén a Baranya török kori forrásai című sorozat első köteteként megjelent könyv a külföldi kutatók számára is használhatóvá válik.

Egy-egy végvár életének pontosabb rekonstruálásában igen nagy szereppel bírnak az erődítmény felszereléséről, berendezési tárgyairól, élelmiszerkészletéről készült inventáriumok. Ezek alapján megismerhető a vár hadianyagokkal és élelmiszerrel való ellátásának számtalan körülménye; a végház topográfiája, az egyes erődítések, épületek elhelyezkedése; megállapítható a tüzérség védereje, az alkalmazott hadieszközök minősége. Művelődéstörténeti szempontból a leltárak által felsorolt mindennapi használati eszközök, berendezési tárgyak érdemelnek említést. A jegyzékek olykor különféle terminológiai problémák megoldását segítik, a bennük található régi magyar szavak pedig nyelvtörténészeinknek jelentenek csemegét.

Szigetvár esetében rendkívül szerencsés helyzetben vagyunk, hiszen az 1546 és 1566 közötti időszakból jó néhány váreltár maradt ránk.³ Ezek közül Tímár György könyvében négyet találhatunk (1549, 1551, 1553, 1554), tudomásunk van azonban a királyi Sziget 1547.,⁴ 1558.⁵ évi inventáriumairól, valamint az 1565. évi várvizsgálat⁶

1 1546:44. tc. és 1547: 20. tc. Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytár. 1526—1608. évi törvény-cikkek. Magyarázó jegyzetekkel kíséri: *Márkus Dezső*. Bp., 1890. 180—181. és 200—201. o.

2 *Tímár György*: Királyi Sziget. Szigetvár várgazdaságának iratai. 1546—1565. Pécs, 1989. (a továbbiakban: *Tímár*, 1989.)

3 A szigetvári váreltárak gazdagságához talán csak Eger várának inventáriumai mérhetőek. Ezeket Sugár István dolgozta fel tanulmányában. L. *Sugár István*: Az egri vár kémei és fegyverei a várszámadások tükrében. 1549—1562. In: *Az Egri Múzeum évkönyve*. 13. k., Bp., 1975. 101—123. o.

4 A szerző összekeveri Szendrei Jánosnak a *Hadtörténelmi Közlemények* hasábjain 1888-ban megjelent leltárkivonatát Sziget 1549. évi váreltárával. A probléma megoldását és az 1547. évi inventárium szövegét L. megjelenés alatt álló tanulmányomban a *Hadtörténelmi Közlemények*-nél: *Pálffy Géza*: A királyi Szigetvár 1547. évi leltára. Egy évszázadon át kallódó forrás jelentősége Szigetvár történetében. Az inventárium a Magyar Országos Levéltárban található (a továbbiakban OL), jelzete: OL Magyar Kamara Archivuma. E.211. Lymbus. 93. csomó.

5 1558. decemberében a Szigetvárra érkezett királyi biztosok elkészítették a várban található ágyúk és lőpor jegyzékét. Österreichisches Staatsarchiv (a továbbiakban: ÖStA.). Finanz- und Hofkammerarchiv. Hofkammerarchiv. Hoffinanz Ungarn. Rote Numer. Fasc. 7. 1559. febr. 136—142. f. Ugyanitt található a vár december 26-án Haller Zsigmond és Prosper János királyi biztosok által felvett német nyelvű élelmiszerleltára is (148—151. f.).

6 „Relatio commissariatus Szigethiensis 1565.” ÖStA. Finanz- und Hofkammerarchiv. Hofkammerarchiv. Vermishte ungarische Gegenstände. Conscriptiones. Fasc. 3. Rote Nummer 42. Konv. 68/A.

hatalmas, a szerző által fel nem használt anyagáról is.⁷ A kötetet még teljesebbé, sokszínűbbé lehetett volna tenni néhány szigetvári kapitány, provisor és egyéb hivatalnok kinevezésének közlésével. Példának csak Farkasich Gergely 1557. február 22-én Bécsben kelt kinevezését említeném.⁸

A következőkben a forráskiadvány jobb használhatósága érdekében — mintegy kiegészítésként — sorra venném a Timár György által közölt négy várleltárban található lényegesebb hibákat. Ezek ismertetésével és korrigálásával a forráskiadvók figyelmét szeretném felhívni néhány lehetséges hibatípusra s segítséget nyújtani a sorozat újabb kötetének még színvonalasabb megjelentetéséhez.

A hibák a következő csoportokba sorolhatók:

1. A számolvasati hibák közül kiemelendő a 4-es és 9-es számjegyek gyakori összekeverése. Ezek javításánál a teljesség igényével jártam el, míg a többi hibatípusnál csak a leglényegesebb eseteket közlöm. (Természetesen a hibák egy része nyomdahibának is tekinthető, így nem feltétlenül a szerző tévedésének tudható be.)

2. Sor-, szó- és számkihagyások.

3. Szavak félreolvasásából származó fordítási és értelmezési hibák. Ezen tévedések száma az egyes inventáriumok összevetésével nagy mértékben csökkenthető lett volna.

4. Az előbbi módszer segítségével lehet értelmezni a szerző által megfejtetlenül hagyott szavakat, kifejezéseket is.

5. Végül néhány rövidítés helytelen feloldása vezetett értelemzavaró hibák elkövetéséhez.

A hibák felsorolásánál külön-külön veszem sorra az egyes várleltárakat. Először feltüntetem a hibás alakot megadván annak a könyvben található helyét (o=oldal, s=sor), majd zárójelben eredeti levéltári jelzetét (f=folio) is. Ezután dőlt betűkkel közlöm a javított változatot, majd újra normál betűkkel az esetleges magyarázatokat.

1549. évi várleltár. Seghed György kapitány Szigetvárról való távozásakor készült 1549 novemberében. Összeírói közül csak Teufel Erasmust ismerjük.⁹

76. o. 13. s. (132. f.) „Összesen kitesz 90 köből” helyett: *Összesen kitesz 900 köből.*

76. o. 15. s. (132. f.) „3 1/2 köből lencse” helyett: *3 1/3 köből lencse.*

76. o. 23. s. (132. f.) „és javításra LYNDU-BA szállították” helyett: *és javításra LYNDUA-ra szállították.* Ugyanez a hiba: 76. o. 37 s. (133. f.)

76. o. 31—32. s. (132. f.) „egy hordóban 25 Cugel nevű nagyobb vasgolyó, mozsárhoz való” helyett: *egy hordóban 25 Cartan cugel nevű nagyobb vasgolyó* („globi ferrei maior[es] Cartan cugel vocati in vno vasculo — 25”).

77. o. 11—12. s. (133. f.) „A városban 1 tarack és 2 kisebb Scharphantilum nevű mozsárgyű, és 33 szakállas puska” helyett: *A városban 1 tarack és 2 kisebb [tarack], melyeket Scharphantiln-oknak neveznek. 1 mozsárgyű és 33 szakállas puska.* („In Ciuitate Tharaczk 1, et duae minores, que Scharphantiln voca[n]tur 2. Mortariu[m] bellicum 1, et pixides barbati 33”).¹⁰

7 Véleményem szerint mindezekon kívül további összeírások előkerülése várható a bécsi Kriegsarchiv-ból.

8 OL E.136. Diversae Instructiones 23. csomó. 88—95. f. Itt jegyezném meg, hogy Németh Béla helyesen tette 1557. február 22-ére Farkasich kinevezését. Nyilvánvaló, hogy a vár tényleges átvételére csak valamikor később, tavasszal kerülhetett sor. V. ö. *Timár*, 1989. 209. o.

9 Jelzete: OL Magyar Kamara Archivuma. E.554. Városi és kamarai iratok. Fol. Lat. 1347. 132—133. f. (26. csomó); kiadva: *Timár*, 1989. 76—77. o.

10 Scharphantiln típusú mozsárgyű nem létezik, ugyanis siskaágyúnak a kisebb fajta fal-konétákat nevezték. Érdekes, hogy Iványi Béla a tüzérség történetéről írott cikkében a Scharfantindl-ágyú tárgyalásakor éppen ezekre a sorokra hivatkozik. L. *Iványi Béla: A tüzérség története Magyarországon kezdetétől 1711-ig.* In: *Hadtörténelmi Közlemények*, 1927. 12—13. o. (a továbbiakban: *Iványi*, 1927.) A siskaágyúra lásd még *Domokos György: Várépítéset és várharcászat Európában a XVI—XVII. században.* Buda 1686. évi ostromának technikai elemzéséhez. In: *Hadtörténelmi Közlemények*, 1986. 1. sz. 81. o.

1551. évi várleltár. 1551. április 12-én készítették az ekkor végzett várvizsgálat során.¹¹

96. o. 5. s. (1. f.) „5 tüzes lámpás helyett: 5 tüzes labda. („Pile Ignite” — általában megfelelően használja a fordító a tüzes szerszámok neveit, de néha érthetetlenül összekeveri az egyes kifejezéseket.) Ugyanez a hiba: 96. o. 37. s. (3. f.) „2 tüzes lámpa” helyett: 2 tüzes labda.

96. o. 6—7. s. (1. f.) „Az említett helyiséggel átellenben lévő másik helyiségben 135 vasgolyó sugárágyúhoz.” Kimaradt a golyók nagyságára utaló *kisebb* jelző („globi ferrei Minores pro Falcone — 135”).

96. o. 26. s. (3. f.) „3 kőgolyó kisebb ágyúhoz” helyett: 3 *kőgolyó nagyobb ágyúhoz* („globi Lapidei pro Bombardis — 3”, a bombardákon ugyanis nagyobb méretű ágyúkat kell értenünk).

97. o. 21—22. s. (5. f.) „Gorgay Ferenc helyettes várnagy” helyett: *Gorbay Ferenc* alvárnagy. Talán a Baranya vármegye 1557. évi összeírásában szereplő Kis-Vertike birtokosáról, Gorbay Ferencről van szó.¹²

97.o. 39. s. (6. f.) „A város nyugati kapujában 9 szakállas puska” helyett: 5 *szakállas puska*.

98. o. 2. s. (6. f.) A város „második, új bástyájánál. . . 200 golyó” helyett: 100 *golyó*.

98. o. 3. s. (6. f.) A városban „a harmadik, régi bástyánál egy 6 araszos sugárágyú” helyett: 6 $1\frac{1}{2}$ *araszos sugárágyú* („In tercio propugnac[uj]lo veteri Falco 1, Palmarum 6 $1\frac{1}{2}$ ”).

98. o. 16—17. s. (7. f.) A városban elvégzendő javítások felsorolásánál „a két új bástya közötti városfalról” az eredeti szövegből azt is megtudjuk, hogy *nyugat felé néz* („versus occidentem”).¹³

1553. évi várleltár. A legismertebb, már a múlt század végén megjelent szigetvári inventárium¹⁴, mely azon hadi eszközöket vette számba, melyeket Kamarjay Tamás helyettes országbíró a távozó, dunántúli főkapitánynak kinevezett Tahy Ferentől 1553. május 12-én átvett és az új kapitánynak, Dersfy Farkasnak átadott.¹⁵

102. o. 21—22. s. (4. f.) „Nagy lövészerkezet *poorsaak* nevű.” Ebből nem egy, hanem *négy darab* volt a városban („Bellica Tormentalia] vvlgo proosaak vocata — 4”). Barabás latin nyelvű kiadása helyesen közli.

104. o. 8. s. (5. f.) „A puskapor őrző házban egy ládában sugárágyúhoz való vasgolyó 204.” A golyók nem ládában, hanem *hordóban* voltak elhelyezve („In vno vasculo”). Ugyanez a hiba ezen bekezdésben még háromszor fordul elő.

104. o. 10.s. (5. f.) „Továbbá a nagy hadieszközökhöz való golyó van 98” helyett: *továbbá nagy ágyúhoz való vasgolyó 98* („globi ferrei Magnor[um] Ingenior[um] — 98”).

104. o. 18. s. (6. f.) Sziget város kapuinál és falainál „2 törött nagyobb sugárágyú” helyett: 2 *törött kisebb sugárágyú* („Falconetae Minor[es] fracte — 2”).

104. o. 19—20. s. (6. f.) „A város kapuin és bástyáin van . . . 2 törött szakállas” helyett: 3 *törött szakállas* („fracte Barbate — 3”).

104. o. 32—33. s. (6. f.) „A következő helyiségben . . . egy faláda, amelyben 12 rekesz van” helyett: *egy faláda, amelyben 12 apró puska van elhelyezve* („Pila lignea, continens in se duodecim pixides — 1”). Tehát egy olyan tüzes szerszámról van szó, amelynek készítése során egy fából faragott golyóba 12, gyújtóanyagokkal megtöltött

11 Jelzete: OL Magyar Kamara Archivuma. E.554. Városi és kamarai iratok. Fol. Lat. 1347. 1—8. f. (26. csomó), kiadva: *Tímár*, 1989. 95—98. o.

12 *Tímár*, 1989. 214. o.

13 Ezen adat topográfiai szempontból például egy régész számára értékes információul szolgálhat.

14 *Barabás Samu*: Zrínyi Miklós a szigetvári hős életére vonatkozó levelek és okiratok. II. k., Bp., 1899. 301—309. o. (a továbbiakban: *Barabás*, 1899.)

15 Jelzete: OL Magyar Kamara Archivuma. E.156. Urbaria et Conscriptioes. Fasc. 50. No. 24. 3—6. f. (444. doboz.); legújabb kiadása: *Tímár*, 1989. 102—150. o.

kis csövet („apró puskát”) helyeztek. Állításomat az is igazolja, hogy az összeíró több tízes számszám közt említi ezt a „szerkentyűt”.¹⁶

104. o. 37. s. (6. f.) „Egy tábla ólom” helyett: *két tábla ólom* („plumbum Tabule 2”). A latin nyelvű kiadásban helyesen szerepel.

104. o. 38. s. (6. f.) „A kézpuskák házacsájában” helyett: *a tüzérek házacsájában* („In domu[n]cula Bombardar[iorum]”). Az 1554. évi várleltár szövege („In domuncula Bombardarioru[m]” — 181. f.) és a rövidítés típusa egyértelműen igazolja állításomat.¹⁷

105. o. 18. s. (7. f.) „26 abroncs” helyett: *26 vas abroncs* („Circuli ferrei — 26”).

105. o. 25—26. s. (8. f.) „A konyhában... 3 nagy kályha, egy kisebb, régi kályha”. Itt nem kályhákról, hanem *üstökről* (caldar) van szó, melyeket az egy évvel későbbi inventárium is említ („Caldaria Magna — 3; Caldar paruu[m] antiquu[m] — 1” 182. f.)

1554. évi várleltár. Szermegh János és Felpéczy Ferenc királyi biztosok ez év július 16—27. között vették számba a vár felszerelését. A jegyzék az általuk készített várvizsgálati jegyzőkönyvben maradt fenn.¹⁸

134. o. 33—34. s. (178. f.) „A vár különböző kamráiban 196 nagyobb és kisebb hordóban...” helyett: *146 nagyobb és kisebb hordóban...* Ugyanez a hiba még többször előfordul.

135. o. 19. s. (179. f.) „A Késás bástyán törött sugárgyú 1.” kimaradt a *vas* jelző („In fortalicio Kesas vocata falconeta ferrea fracta — 1”).

135. o. 40. s. (180. f.) „törött csetneki 2” helyett: *törött prágai* [szakállas puska] 2 („Pragenses fracte — 2”).

136. o. 11. s. (180. f.) „A kapu mögött és felett... prágai [szakállas] 9” helyett: *4 darab prágai szakállas*.

136. o. 28. s. (181. f.) „A torony tetején nagy vasgolyó sugárgyúhoz 17” helyett: *a nagy torony tetején sugárgyúhoz való vasgolyó 17* („In Summittate Turris Magne globi ferrei falconete — 17”).¹⁹

136. o. 36. s. (181. f.) „szakállas puskához való golyó egy hordócskában 4692” helyett: *4642*.

138. o. 5. s. (181. f.) „Ugyanitt ólomlapok összesen 2 mázsa” helyett: *9 darab ólomlap, mely összesen 9 mázsa* („Plumbum tabule 9 Continent Centenariu[m] — 9”).

139. o. 3. s. (181. f.) „Kovácsoláshoz való vas *jucus* nevű 1” helyett: *kovácsoláshoz való, üllő nevű vas* („Ferru[m] fabrile Incus [és nem jucus!] vocatum — 1”).²⁰

139. o. 5. s. (181. f.) „Kisebb és nagyobb lámpa 20” helyett: *kisebb és nagyobb tüzes lámpa (lámpás) 20* („Lampades Ignite Maiores et Minores — 20”).

139. o. 10. s. (182. f.) „Új [...] két rézkerékkel 1.” Egy új kötélről és rajta két rézcsigáról van szó, azaz *egy új kötél két rézcsigával*. („Junis Noua cum duabus Cuncis Cupreis — 1”) A problémát az okozza, hogy az összeíró két kis elírást követett el ebben az egy sorban. A Junis szó első betűjét ugyanis véletlenül a nagy „f” betűhöz hasonló nagy „j”-vel írta (így lett Funis [kötél] helyett Junis); a Cuncis szó második betűjét pedig a helyett u-ra formálta (Concis [csiga — pluralis ablativus] helyett Cuncis).²¹ Megfejtésem helyességét az 1553. évi inventárium alábbi sorai erősítik meg: „Funis Noua cu[m] duab[us] concis cupreis — 1” (6. f.).

139. o. 18. s. (182. f.) „Kötözéshez való vas 4” helyett: *4 köteg vas* („Ferru[m] Ligature — 4”).

¹⁶ 1588. március 20-án a veszprémi vár hadszertárnoka, György tüzérmester 78 darab „lap-tához való apró puskát” kapott. Munkács várában 1573-ban 766 tüzes labdák készítésekor használt apró puskát („pixides pro pilis ignitis 766”) vettek számba az összeírók. Makovicán 1671-ben 350 darab „tüzes labdában való apró puskát” találtunk. L. A pannonhalmi Szent Benedek-rend története. (Szerk.: Erdélyi László) X. k. A tihanyi apátság története. I. Bp., 1908. 170. o. és Takács Sándor: Magyar tüzes- és lövészszerzők. In: Századok, 1908. 55., 57—58., 61—62. o. (a továbbiakban: Takács, 1908.)

¹⁷ A szó végére helyezett rövidítésen kívül ugyanis a szó fölé tett rövidítés utal arra, hogy itt többszörös kihagyással kell számolnunk. A latin nyelvű kiadásban egyébként szintén helytelen feloldást találhatunk. Barabás, 1899. 306. o.

¹⁸ Jelzete: OL Magyar Kamara Archivuma. E.554. Városi és kamarai iratok. Fol. Lat. 1347. 178—183. f. (26. csomó.); kiadva: Timár, 1989. 134—140. o.

¹⁹ V. ö. az 1553. évi inventáriummal: „In Su[m]it[a]te Turris Magne” (4. f.).

²⁰ V. ö. az 1553. évi várleltár megfelelő sorával: „Ferrum fabrile Incus voc[at]u[m] — 1” (6. f.).

²¹ Esetleg elképzelhető egy koraujkori „u”-s változat is.

Ezen bejegyzés előtt *kimaradt* a következő sor: „Ferru[m] Craticule in tribus partibus existens fornaci ab intus Conuenien[s] — 1”, azaz *három részből álló, kemence belsejébe való vasrostély 1 darab* (182. f.).²²

139. o. 22. s. (182. f.) „Fémkanál sugárgyúhoz, vagy tűzhöz 4” helyett: *sugárgyúhoz való fémkanál fanyél nélkül 4 darab* („Coclearia enea Falconetaru[m] sine lignis — 4”).²³

139. o. 23. s. (182. f.) „Sugárgyú begyűjtéséhez való farudacska 11” helyett: *sugárgyúhoz való döröckölő 11* („Ligna obtusoria Falconetaru[m] — 11”).²⁴

139. o. 29. s. (182. f.) „Lámpa 6” helyett: *tüzes lámpa (lámpás) 6* („Lampades Ignite — 6”).

A 140. o. 2. sorában a „zsindelevágó szerszám 16” után *kimaradt*: „Catene parue — 3”, azaz *kis lánc 3* (182. f.).²⁵

A 140. o. 3. sorában a két szárazmalom említése után *kimaradt*: „Molendinu[m] Manuale duaru[m] Rotaru[m] p[ro] teren[dis] pulueribus aptum — 1; Continens Mortar[ia] — 4”, azaz *egy kétkerekű, négy mozsárral felszerelt, löportörő kézimalom* (182. f.).²⁶

140. o. 4. s. (182. f.) „ólomseregleg 6” helyett: *ólomtányér 9* („Scutelle plumbe — 9”).²⁷

A 140. o. 6. sorában a 13 retesz után *kimaradt*: „Vectes — 29”, azaz *29 darab „Cya-kan”* (183. f.), amint ezt az 1553. évi leltárból tudjuk („Vectes vvlgo Cyakan — 18” — 8. f.).

140. o. 7. s. (183. f.) „a városkapun retesz 6” helyett: *a város kapuin retesz 6* („Sere in portis oppidi — 6”).

140. o. 11. s. (183. f.) „Vas [...] 105.” A megfejtett alak: *105 vaslapát (ásólapát); („Pale ferre 100 et 5.”)*

140. o. 12—13. s. (183. f.) „patkó 2 kis mázsa” helyett: *kén 2 kis hordó-val* („Sulfuris tunelle parue — 2”).²⁸

Remélem, ezen kis kiegészítéssel sikerült hozzájárulni a kötet még jobb használhatóságához és néhány adalékkal szolgálni várleltáraink problematikájához.

22 V. ö. az egy évvel korábbi várleltár szövegével: „Ferru[m] Craticule in trib[us] Porcio[n]ib[us] existens fornaci Abintus conuenien[s] — 1” (7. f.).

23 L. ugyancsak az 1553. évi inventáriumot: „Coclear[ia] Enea Falconetar[um] sine Lignis — 4” (7. f.). Ezek a löportöltő csövek a korabeli magyar nyelvű forrásokban kalán, portótó és tarack tölteni való szerszám néven szerepelnek. *Iványi*, 1927. 356. o. és *Takáts*, 1908. 139. o.

24 Ugyanígy szerepel az 1553. évi inventáriumban is (7. f.). A döröckölő, döröszkölő elnevezésre l. *Takáts*, 1908. 139. o. és *Iványi*, 1927. 356—357. o.

25 Az 1553. évi összeírás is megemlékezik ezekről (7. f.).

26 Ezt a kézi löpormalmot az 1553. (7. f.), sőt már az 1547. évi várleltár is említi. Részletes leírását lásd már említett megjelenés alatt álló cikkemben. (A nyomtatásban közölt 4 „mozsártartó” ezen kézimalom négy mozsarát jelenti.) V. ö. még *Holub József*: Istvánffy Miklós története a hadtörténelmi szempontból. Szekszárd, 1909. 75. o. és 7. jegyzet.

27 Érdekes, hogy 1553-ban még 10 darabot vettek számba (8. f.).

28 A „Sulfuris” szó egy rontott alakból javítva.